

LO GAI SABER

Nº 558 - 559
estiu - autom de 2020

Lo Gai Saber, revista trimestrala fondada en 1919, es una publicacion de l'*Escòla Occitana*.

Comitat de redaccion : Franc Bardòu, Felip Carbona, Eric Fraj, Joan Penent, Joan Salles-Loustau, Florian Vernet.

Direccion : Joan Salles-Loustau.

La citacion de cobèrta es empruntada a Calendau de Frederic Mistral, cant IV, § 22.

Redaccion : Revista *Lo Gai Saber*

11 rue du Bois, F 64510 Bordes.

Sèti social : *Escòla Occitana*, Ostal d'Occitania

11 carrièra Malcosinat, F 31000 Tolosa.

Email : contacte@logaisaber.com

www.logaisaber.com

Commission paritària n° 0920 G 83635

Publicat amb l'ajuda del *Centre National du Livre*

Cobèrta : Intradas del DGLO

<http://www.academiaoccitana.eu/diccionari/DGLO.pdf>

Creacion : Messages SAS,

111 rue Nicolas Vauquelin, 31100 Toulouse

111 carrièra Nicolas Vauquelin, 31100 Tolosa

Mesa en pagina : Julia Loubère

N° ISSN 0047-4916

Dépôt légal : février 2021

© Lo Gai Saber, febrèr de 2021

Le code de la propriété intellectuelle du 1er juillet 1992 interdit expressément la photocopie à usage collectif sans autorisation des ayants-droit. Or, cette pratique en se généralisant provoquerait une baisse brutale des achats de livres, au point que la possibilité même pour les auteurs de créer des œuvres nouvelles et de les faire éditer correctement est aujourd'hui menacée.

Nous rappelons donc que toute reproduction, partielle ou totale, du présent ouvrage est interdite sans autorisation de l'Éditeur ou du Centre français d'exploitation du droit de copie (CFC — 3, rue d'Hautefeuille — 75006 Paris).

ASSAG

Lo canonge Josèp Salvat
al retorn de la deportacion

TOMBÈL PER DECAHORS E SALVAT DEPORTATS

Hervé Terral

- Canonge J. Salvat, *Mon Diurnal de la Deportacion 1944-1945*, Gai Saber, 1975, 259 p.
- Abat Elie Decahors, *Pèlerins de bagne, Journal*, Institut Catolic de Tolosa, 1946, 111p.
- Henri Duclos e Abat Josèp Salvat, *Le chemin de croix du déporté*, Collègi d'Occitania, 1946.

Lo 9 de junh de 1944, pel matin, las tropas d'ocupacion alemandas arrèstan de personalitats tolosencas e las menan a la preison Sant-Miquèl coma ostatges. Demest elas, quatre son de l'Institut Catolic : son rector, Bruno de Solages, los professors Carrière (fisica), Decahors (francés) e Salvat (occitan). D'autres personalitats localas non tardaràn gaire a las rejúnher : Courtois de Viçose (banquière), Jean Baylet (director de *La Dépêche*), Haon (còssol màger de Tolosa), Deltheil (rector d'Academia), Albert Sarraut (ancian ministre), una tropelada de militarís (del general a fòrça lòctenents-coronèls), e mai de policièrs (commissaris principals, controtlaire general). Puèi venon de fonccionaris nauts e d'eclésiastics eissits dels departaments vesins, lo primièr d'entre eles essent Monsenhor Théas (Montalban), que lo 30 d'agost de 1942 prenguèt dins son presic, amb Monsenhor Saliège (Tolosa), la defensa dels Josieus, e Monsenhor Rodié (Agen)... Considerats coma *Deutschfeindlich* (« ostils a Alemanha »), recebon totes lo títol de « *deportats d'onor* » (*Ehrenhaftlingen*)¹, destinat a « *dissimular l'odiós e l'arbitrari* » de las arrestacions, ditz Decahors al fin

1/ Seràn tanben nomenats « *Prominenten* » (notables).

començament de son diari (p. 17). Lo 15 de junh, un tren partís, « *itinerari en ziga-zaga* » per Seta, cap al « *Nòrd de França* », dins aqueste cas Compiègne, dins una casèrna francesa : la noiridura i es, d'aquesta passa, corrècta, abondada per la Crotz-Roja (e mai tasan las cerièras !), e las conferéncias, començadas a la preison Sant-Miquèl, se continuan : Salvat parla de Mistral, M^{sr} de Solages de l'Apologetica... Se celèbran tanben de messas. Lo 15 de julhet, partisson en vasons pel bestiar plombats (40 a 60 personas dins cadun)... cap als entorns de Hamburg, al camp de Neuengamme (M^{sr} Rodié es estat liberat, M^{sr} Théas demòra qualque temps a Compiègne). L'acuèlh es... brutal (còps, schlag) pels 1700 òmes de la columna : « *l'Apocalipsi, commentada per Hoffmann, illustrada per Dürer* », precisa Decahors, lo qual apond : « *Intratx òme, sortissètz matricula* » amb « *una vèsta qu'un penheire d'infortuna marca tanlèu arribat d'una crotz jauna* » (p. 28).

Neuengamme es un camp de concentracion¹ establít lo 13 de decembre de 1938, al sud-èst de Hamburg, en primièr coma camp exterior del camp de Sachsenhausen, puèi transformat en 1940 en camp de trabalh independent (213 000 m²). Lo 2 de mai de 1945, los SS abandonèron lo camp, que foguèt liberat lo 4 de mai pels Britanics (la 82^{ena} division aeroportada del general Gavin). I foguèron deportadas 106 000 personas - 55 000 s'i moriguèron (valent a dire un 52 %). Tre lo 6 d'abril, los presonièrs foguèron evacuats cap al sinistre camp de Bergen-Belsen ; d'autres foguèron installats dins las calas de naviris alemands armats de DCA pròp del pòrt de Lübeck, a la broa de Baltica – d'unes foguèron alara bombardats per... l'aviacion aliada (mai o mens 7000 mòrts). Dins una letra a M^{sr} de Solages (21 de julhet de 1945), l'ancian presonièr Kirschner declararà : « *A l'arribar de las fòrças aliadas, lo camp èra void. Lo forn crematòri èra estat transformat en magazin. De flors s'espandissían davant l'infirmariá e la mòrga. Los peïsses jogavan dins la pichona conca. Cap de carnièr ni de cadavres vivents coma endacòm mai. Amb una man biaissuda, los mètres del camp avián maquilhats lors crimes.* » (Decahors, p. 49).

1/ Tornam préner aici las donadas principalas de l'article *Neuengamme* de la Wikipedia francòfona.

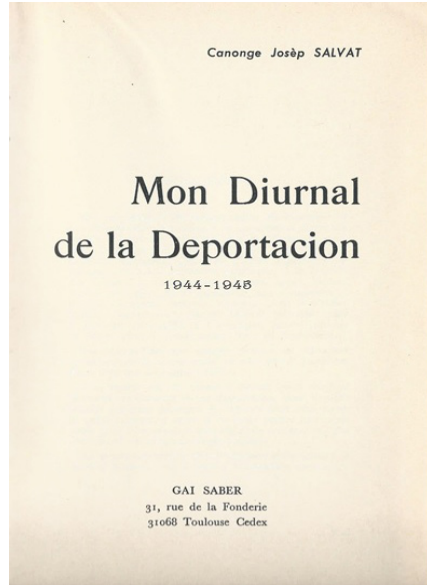
Èran fòrça las nacionalitats presentas a Neuengamme :
Union soviética : 34350
preisonièrs e preisonièras.

Polonha : 16900
França : 11500
Alemanha : 9200
Païses-Basses : 6950
Belgica : 4800
Dinamarca : 4800

Tre novembre de 1942,
l'Alemanha nazia decidís
l'internamenten Alemanha
de « *personalitats ostajas* ».

Dins aicesta mira, en se fondant sus de listas preestablidas per la polícia alemanda e sos collaborators franceses, 750 personas son arrestadas en França entre los elèits administratius e socials : prefèctes, sosprefèctes, magistrats, mètges, religioses, còssols màgers, secretaris de comuna, mèstres d'escòla, oficièrs de l'armada, sindicalistas, fonccionaris de polícia, jornalistas, etc. 326 d'aquestas « *personalitats ostajas* » seràn internadas a Neuengamme (4 prefèctes ne refusaràn l'estatut particular – son dispensats de trabalh – e, demest eles, tres moriràn sus plaça). Entre las personalitats mai celèbras detengudas dusca a la fin de la guèrra abans la lor execucion, citem Ernst Thälman, president del Partit Comunista alemand, arrestat tre 1933 e assassinat a Buchenwald en agost de 1944 solament (son cadavre foguèt laissat als... cans, abans d'èsser brutlat al crematòri), lo quite filh d'Estalin fait preisonièr de guèrra, etc.

Los diaris de Decahors e Salvat, se remandan a una me-teissa realitat sinistra, son sensiblament diferents e presentan cadun son interès pròpri. Lo primièr es escrit per Decahors quand tornèt e editat gaireben immediatament per l'Institut Catolic de

Tolosa ; lo segond, redigit *in situ* sus de fuèlhs minusculs e dins las pièger condicions¹, pareisserà solament, segon lo vòt de l'autor, *pòst mortem* (1975, en volume pròpri, e en articles del *Gai Saber* de 1973 enlà).

Lo tèxte de Decahors, *Pèlerins de bagne*, tirat a gaireben 1000 exemplaris, es d'en primièr eminentament factual : en solament 49 paginas, lo professor de letras de l'Institut Catolic descriu, en un francés simple, l'essencial del « *viatge* » (de Tolosa a... Tolosa, pendent onze meses), una sòrta d'Odissèa – que venon completar de tèxtes diversès, dont los que foguèron causits per l'eminent ellenista Félix Buffière (1914-2004)² : tèxtes d'Omèr³, d'Esiòde, de Platon, de Sofòcles (*Antigòna*), d'Esquil, cadun d'eles dedicat a un rescapat e legit en reünion publica a l'Institut quand tornèron. Cal aver una atencion particulara pels passatges que concernisson las activitats de l'escòla felibrenca dita de la « *Crotz-Jauna* » e per l'extrait, que clau lo volume, del *Camin de Crotz* coescrit a Neuengamme pel mètge perpinhanés Henri Duclos (en francés) e per l'abat Salvat (en occitan).

Lo tèxte de Salvat es un libre entièrament consacrat a l'experiéncia crudèla de la deportacion. Presenta de faits, mas tanben los sentiments doloroses de l'autor : es lo camp viscut del dedins ! Escrit ara per ara e clandestinament, non exclutz, de segur, las repeticions. S'i pòt, çaquela, localizar mantuna tematica salhenta :

LA NOIRIDURA E LQ LÒTJAMENT SUL D'ABÒRD.

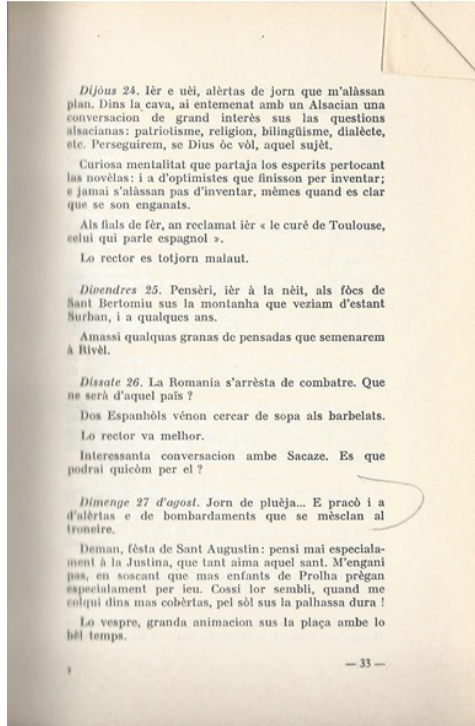
Non i a cap de jorn ont Salvat non nòte çò que manja (lo mai sovent una sopa plan clara de caulets e de patanas, los rares « extras » - subretot a la fin... al moment de la desbranda nazia), lo caractèr irregular dels repaisses (esperats longtemps, de

1/ Salvat remarca dins son diari que lo celèbre patriòta italian Silvio Pellico, glòria literària per sas « *Preisons* », cap a 1840, dispausava, el, de papièr vertadièr...

2/ Grand amic de la lenga d'òc tanben, mai particularament del dialècte de son Gavaudan natal, al qual consacrà pus tard un diccionari.

3/ Lo tèxte de 3 paginas dedicat a Salvat s'intitula : « Lo retorn d'Ulisses ».

còps !), la dificultat de despartir equitablament las parts, especialament lo pan, a cada taula (Salvat es, per una passada, responsable d'aquesta tasca), los panatòris eventuais entre detenguts... Los arcalièits ont aquestes dormisson non valon gaire mai ; las airejadas, las pèrdas d'aiga pel teit, etc., son un vertadièr suplici per de còrses ben macats o malauts.

LO TEMPS QUE FA.

Coma una mena d'ordinari, podèm citar : « *Jorn de pluèja... E per aquò i a d'alèrtas de bombardaments que se mesclan al troneire.* » (27 d'agost). Mas tanben lo 1er de genièr de 45 : « *La jornada d'ièr foguèt plan trista, ambe la nèu, la torrada, lo vent, e malgrat lo solelh. Èra la fin d'una annada terribla, qu'a vist fòrça decepcions, e qu'es estada per ieu una annada d'espròva e de benediccion.* » (p.121)

LAS MALAUTIÁS.

Decahors evòca dins son document (p.31) « *aqueste dessentèri que comença en diarrèa e acaba tròp sovent en tifus* ». Salvat i apond las congestions e autras pleuresias. El patís de terriblas sidolas al pè, fins al punt de non poder marchar, de còps, e de dever demorar alongat sus la siá marfega... Plan de preisonièrs defuntan a l'infirmariá : nòta amb tristesa lor mòrt e indica pro sovent que prèga per eles.

L'ORGANIZACION DEL CAMP E DELS PRESONIÈRS ELES-METEISSES.

Cal distinguir l'organizacion oficiala (dins la man dels SS, sostractada de còps per de preisonièrs politics – Decahors menciona aital los comunistas alemands, aclins a mai de ben-volença¹) e l'organizacion intèrna amb sos representants, personalitats intermediàrias al prèp de las autoritats del camp : lo ministre Sarraut, Monsenhor Bruno de Solages, Maupoil – un autre ancian ministre, etc.

LA FRATERNITAT.

Fraternitat entre totas las províncias francesas evidentament, mas tanben amb los autres pòbles. Los Alsacians jògan un ròtle important de sosten material als autres preisonièrs, entre autres lo grop de Salvat, aitant coma pòdon... Salvat confessa un Polonés ; un Senegalés, al apréner que Sarraut – ancian ministre de las Colonias – es al camp, li pòrta... de pomas (*diluns 25 de setembre*).

1/ L'escrivan Jorge Semprún, internat a Buchenwald, ditz que deguèt son salut al sol fait que lo grafièr, comunista alemand, l'inscriguèt coma *Stuckent* (plastrièr), quand arribèt, e non coma *Student* (estudiant) – çò qu'èra, e l'auriá sense cap de doble conduit a una mòrt rapida.

LO TEMPS DEL CRESTIAN.

« *Lo culte divin dins un camp satanic* », ditz Decahors dins una formula qu'espeta, en ajustar : « *èrem dins un camp pagan, d'un paganisme de renegats* », amb « *las nòstras valisas culturalas* » confiscadas tre l'arribada (p. 38). Pasmens los eclesiastics, al nombre de 11, amb Monsenhor de Solages al cap e l'abat Carrière per préner sa plaça, auràn la possibilitat de celebrar de messas... La de Nadal (amb 127 comuniants) serà de segur la mai notabla.

Salvat distribuís un lòt de la « *Medalha miraculosa* » a sos companhons, a un Portugués, a un Eslovac ; compta ara per ara lo nombre de sas confessions e de las comunions que balha ; organiza tanben de sesilhas de cant pro frequentadas. Mas çò mai impressionant es de notar de longa l'immensa fe que viu en el de cap als patiments del quite Crist (cf. *Lo camin de crotz del deportat*, Collègi d'Occitania, 1946) ... Compausa tanben una pregària a Nòstra-Dòna de la Crotz-Jauna : « *Sancta Vèrge amistosa, Ò Reina gloriosa, Ò Maire pietadosa... Dona-li ton amor.* » Çò que non sauriá suspréner de la part de qualqu'un que vesia dins Maria la granda consolatriç del pòble occitan (Lorda, La Saleta) e que l'onorava regularament dins sos presics¹.

LO PAÍS OCCITAN.

Tre lo començament, lo nucli tolosenc dels preisioniers s'organiza (van fins a nomenar una cort del camp « plaça del Capitòli ») e Salvat fonda « L'escòla de la Crotz-Jauna », escòla del Felibritge : i celèbran lo mèstre Mistral, mas tanben Godelin, mas encara lo libertari Forés (sul qual Salvat ja escriguèt un libre en 1927, annada de fondacion del Collègi d'Occitania, o cal rememorar) : a prepaus d'aqueste, Albert Sarraut evocarà los sieus « *re-*

1/ Cf. Terral (Hervé), « *Joseph Salvat : fidélité et dissidence* », actes del Congrès de l'Associacion Internacionala d'Estudis Occitans, Albi, 15-7-2017 o, del meteís autor, « *La défense des langues régionales : Joseph Salvat et le Collège d'Occitanie* », *Los Estudis Socials*, n°165, 2016, pp. 133-150. Òm se pòt referir tanben al presic « *La Santa Vièrge e l'Occitania* » (Castèlnòu d'Arri, 1925, in Salvat (Joseph), *Paraulas Crestianas*, Tolosa, Privat, 1934, pp. 2-23).

membres » personals. Salvat, qu'es tanben un pedagògue, elabòra un « lexic occitan » (s'esfòrça de recampar las coneissenças dins los diferents dialèctes, de Gasconha a Delfinat) e, en seguida de son amic Duclos, escriu en occitan un « *Camin de Crotz* ». Dins una comunicacion en francés davant l'Academia dels Jòcs Florals de Tolosa (21 de decembre de 1945), represa dins son *Diurnal* (pp. 67-74), presenta pel menut « *los lésers occitans d'un manteneire deportat* ». Decahors, per çò qu'es d'el, evòca lo 25 de mai de 1945, a l'Institut Catolic, lo « cors de clausura de la Crotz-Jauna » (pp. 67-68) e sos intervenents divèrses en lenga d'òc (Salvat de segur, mas tanben Lambert, una mena de secretari de l'Escòla, l'ancian còssol màger de Tolosa Haon, un general de gendarmariá, de coronèls, etc.).

au Capiscòl de la Croz Jauna,
son camarade de deportacion
le rector de Neuengamme
Bellejouis

LA POLITICA E L'EISSIDA DE LA GUÈRRÀ.

Aital se pòt notar en passant : « *Los jornals d'ier anonciàvan l'arrestacion de Carles Maurras. N'ai agut de pena, se n'ai pas agut d'estonament. Som estat mai susprés de la nominacion de Bidault coma ministre dels Afars Estrangièrs. Se parla, dins los jornals, de treboladisses e de massacres en França. Segur, cal pas creire tot çò que dison, mas òm a páur per aquò en pensant a tot çò que pòt arribar.* » (Divendres 15 de setembre).

« *Conciliabules, discussions. Los ancians partits se son reviscolats. Puèi s'es parlat de collaboracion, d'influéncia clericala, etc. Tot aquò me fa venir lo vòmi... E dire qu'es l'image de la França de deman.* » (Dijòus 19 d'octobre).

Salvat seguís amb interès dins la premsa alemanda ont n'es l'avançada de las tropas aliadas d'una part, soviéticas de l'autra – crenta las « cracas » e autras novèlas falsas ; puslèu que de las exprimir clarament, sas reticéncias se devinan, sul « comunisme », lo « bolchevisme » : aital crenh que los Chècs patiscan una opression novèla, quand los Russes intran dins Praga.

L'ITINERÀNCIA.

Se, a Compiègne, non sabon ont van èsser conduits exactament en Alemanha, ignòran tot aitant, a la fin, ont van anar. Ausisson parlar de Soïssa... jos l'egida de la Crotz-Roja suedesa... Mas aquò serà, de fait, la Checoslovaquia (pròp de Theresienstadt) per la val d'Elbe, amb al luènh los Monts Metallics e lo país dels Sudètas – carreges de camp en camp, de borgada en borgada amb, de mai en mai, de manifestacions de sosten de la populacion chèca. Salvat, que continua arderosament a dire messas ont pòt, davant sos amics e las poblacions autoctònas, se càmbia volontièr en geografe atentiu, que descriu païsatges, culturas e demoranças variadas. Lo 8 de mai, aprenon que la guèrra es acabada, lo 17 de camions americans pòrtan los « *pre-sonièrs liberats* » cap a Würzburg, per una Alemanha devastada,

d'ont d'avions s'envòlan per París-Le Bourget. Emai s'indigne que d'oficièrs franceses li demandan a l'hotèl Lutetia de París, centre d'acuèlh dels preisonièrs e deportats, qual lo poguèt denonciar en França o al camp, conclutz sòbriament : « *Dormir en França, quin bonaïr* » (p. 250). Dins lo tren del retorn, Decahors saluda, el, la beutat dels païsatges de Carcin, en tot soscar a l'anar cap a Compiègne : « *Per quina fin ? Non l'avèm jamai sabut* » (p. 48).

Nòstres dos deportats, fòrça amagrits, foguèron plan recebuts, quand tornèron a Tolosa, per d'institucions reconegudas (Institut Catolic, Academia dels Jòcs Florals). Salvat coneguèt pasmens qualques dificultats en 1946 fàcia a una commission d'epuracion de la premsa : se los sostens foguèron nombroses, entre autres los que venián de la democracia crestiana e de la Republica espanhòla en exili, tot particularament dels Catalans qu'aviá coneguts dins d'estagis pedagogics a Ripoll abans guèrra (1932-36), una franja de l'occitanisme ironizèt quant a son títol de « deportat d'onor » e l'aclapèt, e mai en lo disent de « *Tartu-fa* » : non pas resistent, mas vichaire¹ encara e tojorn, e mai... marrit gramatician². L'ora es, vertat, a l'expression d'una fòrta rivalitat entre l'Academia tolosana, protectritz de l'Escòla occitana, e l'Institut d'Estudis Occitans naissent, entre autras causas per la disposicion de locals dins l'impausant Ostal d'Assezat³. Al començament de 1947, l'acusacion de « *collaboracion* » plan lèu abandonada, lo procès non se tendrà. Çaquela Salvat va pèrdre sas emissions a Ràdio-Tolosa, devenguda Ràdio-Pirenèus. Sas activitats occitanas se debanaràn alara, fins a sa mòrt (1972), dins *l'Escòla occitana* (Collègi d'Occitania e revista *Lo Gai Saber*) e l'Academia.

1/ partidari de Vichèi.

2/ Un « *dorsièr constituït per I. Girard* » pel procès Salvat es als archius del Collègi d'Occitania (AM 226). Foguèt transferit al Cirdòc de Besièrs. Una filipica acerada de Max Roqueta, de 21 paginas manuscritas, i se tròba. Cf. tanben Abrate (Laurent), 1900/1968 *OCCITANIE Des idées et des hommes*, Puèglaurens, IEO ed., 2001, pp. 353-358 (« La Libération. Les règlements de comptes »).

3/ Bertaux (Pierre), universitari germanista interessat pel « Gai Saber » (cf. Nietzsche que celebrèt los Trobadors) e Comissari de la Republica a la Liberacion de Tolosa, dirà pus tard que deplorava sa prudéncia. Mas podiá vertadièrament dissòlver una academia fondada en... 1323, coma per una passada n'aviá agut l'idèa ? Cf. Bertaux (P.), *Libération de Toulouse et de sa région*, Hachette, París, 1973, cap. XVI : « Les Jeux Floraux, l'Occitanie ».

EN GUISA DE CONCLUSION

La laissarem al Salvat el-meteis, que se presentava coma « *majoral de Neuengamme* » sus un prospèctus e, un ser d'octòbre de 1944, sosquèt al cant dels galerians compausat per Mistral e dins lo lanç esgriguèt *La Galèra*, devenguda l'imne de l'Escòla de la Crotz-Jauna, représ a la fin de cada sesilha :

La Galèra

Andantino

Sèm lèlh de nòstre o-stal, sèm lèlh de nòstra França.
 Mas lèu per Nadal vendrà la deliurança.
 S'es pas per Temps pascal...

III
 Sèm lèlh de nòstre o-stal,
 sèm lèlh de nòstra França.
 Mas lèu per Temps pascal
 vendrà la deliurança.
 S'es pas per Temps pascal...

IV
 Sèm ara al nòstre o-stal,
 sèm dins la nòstra França,
 ja que per Temps pascal
 venguèt la deliurança.
 Discas al Temps pascal
 e fassèt coma se l'èra,
 lanlira, lanlèra,
 vogava la galèra !

I
 Sèm lèlh de nòstre o-stal,
 sèm lèlh de nòstra França.
 Mas belèu per Nadal
 vendrà la deliurança.
 S'acò's pas per Nadal,
 faguem coma se l'èra,
 lanlira, lanlèra,
 e vòga la galèra !

II
 Sèm lèlh de nòstre o-stal,
 sèm lèlh de nòstra França
 Mas lèu per Carnaval
 vendrà la deliurança.
 S'es pas per Carnaval...

I
 Nous sommes loin de chez nous, nous sommes loin de
 notre France. Mais peut-être pour Noël viendra la déli-
 vrance.
 Si ce n'est pas pour Noël, comme si ce l'était, allons-y
 tout de même, lanlira, lanlèra, et voguez la galère !

II
 Nous sommes loin de chez nous, nous sommes loin de
 notre France. Mais bientôt pour Carnaval viendra la déli-
 vrance.
 Si ce n'est pas pour Carnaval...

III
 Nous sommes loin de chez nous, nous sommes loin de
 notre France. Mais bientôt pour le Temps pascal viendra
 la délivrance.
 Si ce n'est pas pour le Temps pascal...

IV
 Nous sommes maintenant chez nous, nous sommes
 dans notre France, puisque le Temps pascal vient la déli-
 vrance.
 Jusques au Temps pascal, « comme si ce l'était, allons-y
 tout de même, lanlira, lanlèra », voguait la galère !

« S'aquò's pas per Nadal
 fagam coma se l'èra,
 lanlira, lanlèra,
 e vòga la galèra ! »

Polida leiçon d'esperança.

Hervé Terral